

TERMINOLOGICKÉ A METODOLOGICKÉ OBTÍŽE VÝZKUMU NOVOVĚKÝCH PEČETÍ

MARTINA BOLOM-KOTARI

Výzkum novověkých pečeti. Oceán, kde lidské oko jen stěží zahlédne pevninu. Nebezpečná plavba, na níž je zapotřebí se řádně připravit. Badatel vstupuje na cestu s určitým předpokladem, má určitá očekávání či spíše obavy: Vzhledem k rozšiřující se písemné agendě bude pečeti mnoho. Narůstající obliba zobrazování erbu či znaku způsobí, že si pečeti budou většinou velmi podobné, tudíž bude mnohdy složité je s jistotou rozlišit. Vzhledem ke stoupající gramotnosti a zvyšující se schopnosti samostatného písemného projevu lze očekávat pokles významu pečeti, jak tedy potom definovat její funkci?

Základní otázky

Prvním krokem, který ovlivní celý další výzkum, je položit si několik základních otázek: Čeho vlastně chceme dosáhnout?¹ Proč chceme studovat určitou problematiku? Co má být výsledkem? Deskripce pečeti vybrané osoby, skupiny osob, instituce? Budeme se snažit porozumět fenoménu pečeti, tj. významu, způsobu uplatnění, výpovědní hodnotě? Má se jednat o interdisciplinární výzkum? Budeme zkoumat jen pečeť samostatně nebo v kontextu jiných disciplín, zejména diplomatiky, heraldiky nebo např. dějin umění? Oproti výzkumu středověkého materiálu je nutné počítat s výraznějšími hranicemi při snaze o úplnost. Ano, lze získat přehled o větší části dochovaných pergamenových listin s pečeti. Ne, nelze ani jen tušit, kolik a jakých obyčejných písemností, řazených dnes v archivech mezi aktový materiál, bylo zpečetěno.

Volba tématu

Nastává čas pro konkrétní volbu tématu. Téma lze vymezit na základě různých hledisek. 1) Obsahové: budeme se zabývat konkrétní osobou, skupinou osob, institucí. Okruh osob, jejichž sfragistické zvyklosti lze sledovat, se postupně rozšiřuje. Nejedná se již jen o panovníky, členy panovnických rodin, významné šlechtice, čelní církevní hodnostáře. Množina aktivních uživatelů pečeti postupně zahrnuje další členy z nižších vrstev společnosti. Ztrácí-li pečeť na významu coby prostředek právní validace, získává coby nástroj zrcadlící sebepochopení a společenské sebeznačení majitele. 2) Teritoriálně: je nutné se pokusit o smysluplné územní vymezení. Sem se promítají potřeby a hlediska definovaná z úhlů pohledů různých typů správy. Pro sledování pečeti měst či jejich obyvatel je relevantní zabývat se jedním konkrétním sídlem, více sídly stejného typu v rámci jednoho státního útvaru, více sídly stejného typu v rámci sousedních státních útvarů aj. V prostředí církevní správy může být měřítkem vyšší církevní správní celek, může být přihlédnuto k hranicím státních útvarů atd. 3) Chronologicky: měli bychom vymezit časový úsek, který

---

¹ Srov. Bolom-Kotari, Martina: Pečeti hradiských premonstrátů v pozdním středověku a raném novověku. Červený Kostelec 2015, s. 16 an.

umožní získat reprezentativní materiál, sledovat změny v pečetních zvycích vybraného pečetitele. Není možné jednoduše říci, zda se má jednat o několik let, desítky let nebo staletí. 4) Metodologicky: všechna výše zmíněná hlediska představují spojené nádoby. Opominutí anebo zdůraznění jen některých z nich povede do slepé uličky. Jde rovněž o kontext výzkumu. Je naším cílem toliko shromáždění dochovaných a objevených pečeti a jejich deskripce, anebo zasazení pečeti do širších souvislostí správy, diplomatiky atd.?² Jak bylo naznačeno výše, hlavní odlišnost oproti přístupu ke středověkému materiálu představuje zejména množství materiálu, jež je k dispozici, jeho větší diferencovanost a roztržitost co do aktuálního uložení.

Vlastní výzkum

Po vymezení tématu přichází čas na hlavní fázi, pramenný – tedy především archivní – výzkum. Zahajovací činnost představuje rešerše pramenů, stanovení pramenné základny. Na počátku 21. století vzhledem k technologické úrovni dneška pátrá badatel po možnosti efektivní prvotní rešerše archivních pramenů z domova. K dispozici jsou obří virtuální archivy typu Monasterium,³ vyhledávací pomůcky jednotlivých archivů.⁴ Až do doby nedávne mohli badatelé využívat Katalog sfragistického materiálu uloženého v archivech České republiky.⁵ Ač (oprávněně) podrobený kritice,⁶ představoval aspoň základní přehled o pečetích a pečetidlech uchovávaných našimi archivy. Monasterium, ač z hlediska studia písemností unikátní databáze, bez níž si dnes mnoho badatelů svůj výzkum nedovede vůbec představit, z hlediska sfragistického *trpí* jinými neduhy – nedostatečnou kvalitou fotografií pečeti, které jsou většinou pro použitelné jen pro prvotní orientaci a posouzení, zda je nutné poptávat originály. Některé archivy, které své materiály prostřednictvím Monasteria zveřejňují, navíc dávají k dispozici jen fotografie písemností vzniklých do roku 1526. Také u pomůcek zpřístupněných badatelům přes webové rozhraní samotných archivů naráží výzkumník na drobná protivenství. Každý systém je jiný, používá odlišné šablony, příkazy, způsoby vyhledávání, někdy je nutná instalace speciálních programů. To jsou však jen malé nepříjemnosti způsobující zejména časová zdržení.

V rámci pramenného výzkumu v oblasti novověké sfragistiky hraje klíčovou roli otázka zahrnutí, resp. míry zahrnutí a způsobu průzkumu aktového materiálu. Jakou metodu zvolit? Metodu sondy? Lze najít lepší metodu? Jak stanovit správná kritéria pro sondu tak, aby získaný materiál byl dostatečně reprezentativní? V tomto okamžiku vstupují do hry další okolnosti. Jedná se zejména o otázku míry zpřístupnění archivního materiálu, která zahrnuje časové možnosti výzkumu. Musí brát v potaz situaci v archivech mimo ČR a reflektovat zdejší podmínky pro např. pořizování digitálních fotografií, zpoplatnění různých služeb, mnohdy ještě striktnější podmínky pro množství zpřístupněného materiálu atd. Přirozeně vyvstává otázka možnosti využití archivních pomůcek. Některé starší důkladně zpracované inventáře sice uvádějí více či méně obsáhlý regist u jednotlivých signatur

² Srov. Piech, Zenon: Dawne pieczęcie. Typologia – metody badań – interpretacje. Warszawa 2014, s. 17.

³ Viz <http://monasterium.net/mom/fonds> [21. 4. 2017].

⁴ Např. <http://vadecum.archives.cz/vadecum/> [21. 4. 2017] pro Zemský archiv v Opavě. <http://vadecum.soalitomeric.cz/vadecum/> [21. 4. 2017] pro Státní oblastní archiv v Litoměřicích. <https://digi.ceskearchivy.cz/DA?lang=cs> [21. 4. 2017] pro Státní oblastní archiv v Třeboni. Aplikace treboňského archivu umožňuje podobně jako Monasterium přímo si prohlížet vybrané písemnosti i jejich pečeti. Kvalita je dostačující k rozpoznání pečeti, nicméně sfragistický výzkum pak vyžaduje aspoň v některých případech studium originálů.

⁵ Původně dostupná na tomto odkaze <http://database.aipberoun.cz/pecete/>, dnes nefunkční.

⁶ Práci na soupisu byli mnohdy pověřeni archiváři bez hlubšího sfragistického školení, proto má věrohodnost údajů své hranice a vše je třeba ověřit studiem originálů. Některí archiváři dokonce aplikovali svou vlastní specifickou sfragistickou terminologii, jejíž význam už dnes nemusí být plně srozumitelný.

nebo inventárních čísel, někdy dokonce připojují údaje o počtu připojených pečeti i pečeti-
titelích, v celkovém objemu dostupných archivních pomůcek se ovšem jedná jen o malou
část.

Metodologické otazníky

Jaké další prameny můžeme využít? Se vzrůstajícím množstvím dochovaného písemného mate-
riálu vzrůstá také pravděpodobnost dochování sekundárních sfragistických pramenů – zá-
znamů o pořízení pečetidla, pečetního materiálu apod. Objevení takových záznamů však
představuje spíše dílo náhody. Co vyplývá z požadavku na postup přizpůsobený novověké
realitě? Znamená to, že se metodologie výzkumu středověkého a novověkého materiálu
odlišuje?⁷ V rámci novověké sfragistiky zatím nemáme povědomí o dílu, které by se pro-
blematiku pokusilo uchopit v celé šíři. Výzkum se doposud omezil na nesystematické dílčí
studie, neumožňující promyšlet hlouběji možné metodické postupy, obecná konstatování
a základní interpretaci.

Velkým tématem, které je nejen v rámci sfragistiky, ale také v jiných disciplínách praktic-
ky tabu, je nakládání se jmény. Jak se efektivně, systematicky a koncepčně vypořádat s růz-
nými variantami zejména vlastních jmen? Jak rozlišit jednotlivé nositele podobných jmen?
Při sestavování větších sfragistických katalogů zatím badatelé volí ad hoc řešení v kontextu
svého materiálu a svého výzkumu.

Terminologické obtíže

Také v této oblasti se novověká sfragistika potýká s nesnázeми.⁸ Není k dispozici dosta-
tek pojmů k pojmenování fenoménů raně novověké/ novověké sfragistiky. Doposud se stále
vychází ze zavedené terminologie, ta se ovšem ukazuje jako nedostatečná.⁹ Novou pomocí
bude nedávno vydaný sfragistický slovník. Dílo, přinášející sfragistickou terminologii s vý-
kladem jednotlivých pojmů ve čtyřech středoevropských jazycích: češtině, slovenštině, pol-
štině a maďarštině s uvedením ekvivalentů ve většině dalších evropských jazyků, vychází
z mezinárodního sfragistického slovníku vydaného před více než 25 lety v Římě. Sami au-
toři si však uvědomují jeho nedostatky. Přenáší do češtiny také pojmy pro sfragistické jevy,
které zde nikdy neexistovaly a naopak pro jevy, jež tvořily specificky naši skutečnost, pojme-
nování logicky nemají ani mít nemohou. Přesto se jedná o vynikající a velmi záslužný počín,
posouvající možnosti výzkumu o další kus kupředu. Z jakého důvodu neexistuje vhodná
terminologie? Mnohé prvky pečetních obrazů a pečetních prvků se objevují až v období
novověku. Souvisí např. s výraznou barokní zdobností. Často se jedná o individuální ucho-
pení již existujících vzorů, které tak vytváří nové prvky, jež se ale nestaly obecně užívanými.
Pojmová nedostatečnost souvisí rovněž s doposud více neprozkoumanou proměnou role
pečeti a strategií jejich porizování a užívání.

---

⁷ S podobnými otázkami se musejí vypořádat badatelé i v jiných pomocně-vědných disciplínách. Srov. např. Horáko-
vá, Lenka: *Vývoj novověkých rukopisně tradovaných modlitebních knih na území Jižní Moravy*. Brno 2010, diserta-
ční práce.

⁸ Terminologické obtíže ovšem nelze spojovat pouze s novověkou sfragistikou. Diskuse o případných standar-
dech a způsobech všeobecně srozumitelného popisu pečeti probíhá na evropské úrovni již mnoho let. Srov.
např. Vahl, Wolfhard: *Beschreibung und Auswertung mittelalterlicher Siegel*. Archiv für Diplomatik 42, 1996,
s. 489–523, zvl. 502–503, 508 an; Hlebionek, Marcin: *Standardy międzynarodowe w archiwalnym opisie ma-
teriałów sfragistycznych. Przykład francuski i włoski*. In: *Toruńskie konfrontacje archiwalne 3*. Archiwistyka
między różnorodnością a standaryzacją. Toruń 2013, s. 219–249.

⁹ Srov. Piech, Z.: *Dawne pieczęcie*, s. 15–16.

Závěrem

Nabízí se otázka, co vlastně průzkum pečeti, zvláště těch novověkých, může přinést? Může sloužit i něčemu jinému, než prostému sestavování katalogů (aniž bych chtěla umenšit jejich hodnotu) s deskripcí jednotlivých pečeti? Domnívám se, že ano. Proměněné paradigma *nového věku*, které nám osvětluje a zpřístupňuje kolegové historikové, je záhodno aplikovat také na výzkum pečeti. Ty se pak mohou stát historickým pramenem par excellence a nabídnout své svědectví tam, kde písemné prameny chybějí či mlčí. Nemusí to nutně znamenat rozkol uvnitř disciplíny, naznačovat, že vedle sebe existují *dvě vědy* s odlišnými požadavky, vyžaduje se toliko přizpůsobení výzkumných kroků a použitých metod kontextu doby. Těším se na budoucí práce.